

DEUİFD LV/ 2022, ss. 7-40.

Luteryen-Katolik Diyalogu: Aklanma Doktrini Ortak Bildirisi*

Osman ŞAHİN**

ÖZ

Hıristiyanlık tarihi ayrılık hikâyeleri ile doludur. Bu ayrılıkları gidermek için çeşitli kiliseler arasında birtakım diyalog faaliyetleri gerçekleşmiştir. Özellikle 19. yüzyılda bu çerçevede yeni bir canlanma yaşanmış ve 20. yüzyılda da bu tür girişimler artarak devam etmiştir. Roma Katolik Kilisesi başlangıçta bu tür çalışmalara karşı çoğunlukla mesafeli bir tutum takınmıştır. Ancak II. Vatikan Konsili'nden sonra Roma Kilisesi de ökümenik diyalog faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmaya başlamıştır. Bu çerçevede Roma Katolik Kilisesi ile Luteryen Kiliseler arasında birtakım diyalog çalışmaları yürütülmüş ve bu iki kilise arasındaki en önemli teolojik sorun olan “aklanma doktrini” üzerine ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bu çalışma, Roma Katolik Kilisesi ile Luteryen Kiliseler arasında imzalanan “Aklanma Doktrini Ortak Bildirisi'nin” nasıl bir süreç sonunda ortaya çıktığını, içeriğini ve önemini açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ökümenizm, Katolik-Luteryen Diyalogu, Aklanma Doktrini.

Lutheran-Catholic Dialog: Joint Declaration on the Doctrine of Justification

ABSTRACT

The history of Christianity is full of stories of separation. In order to reunite, some dialogue activities were carried out between various churches. Ecumenical activities continued increasingly in the 19th and 20th centuries. The Roman

---

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Öğr. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, osman.sahin@inonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2959-241X>

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi: 23.12.2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi: 28.03.2022

Catholic Church was initially against such work. However, after the II. Vatican Council, it began to actively participate in ecumenical activities. Roman Catholic and Lutheran dialog resulted in a joint statement on the “doctrine of justification”, which is considered to be the most important theological problem between the two denominations. This study aims to explain how the "Joint Declaration on the Doctrine of Justification" by the Roman Catholic and the Lutheran Churches came into being, what it means and how important it is.

Key Words: Ecumenism, Catholic-Lutheran Dialog, Doctrine of Justification.

GİRİŞ

Evren, kâinat, âlem ve oturlan yer anlamına gelen “ökümen” kelimesinden türeyen *ökümenizm*, bütün Hıristiyanların birleşmesini hedef alan faaliyetleri tanımlamak için kullanılır. Zaman içinde bölünerek birbirinden uzaklaşan Hıristiyanları bir kilise altında toplamak, önemli bir idealdir. Tarihte Roma Katolik Kilisesi ile başta Ortodoks Kilisesi olmak üzere diğer kiliseleri birleştirmeyi hedefleyen Ferrara-Floransa Konsili (1439-1445) gibi birtakım girişimler olmuşsa da, genel olarak ökümenik hareketin, 1910 tarihli Edinburg Konferansı ile başladığı kabul edilir.¹ Protestan ve Ortodoks Kiliseleri 1948 yılında Dünya Kiliseler Birliğini (World Council of Churches) kurarak önemli bir ökümenik başarıya imza atmıştır.² Katolik Kilisesi II. Vatikan Konsili’ne kadar ökümenik faaliyetlere mesafeli yaklaşmış ancak bu konsil esnasında kurulan Hıristiyan Birliği Sekreteryası³ ile olumsuz tutumunu değiştirmiş ve

---

¹ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Günümüzde Hıristiyan Ökümenizmi”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, (Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002), 247-248; Brian Stanley, *The World Missionary Conference, Edinburgh 1910*, (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 2009), 7-10; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 384.

² Ahmet Hikmet Eroğlu, *Ökümenizm ve Fener Patrikhanesi*, (Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005), 34-35.

³ *Secretariat for Promoting Christian Unity*, 5 Haziran 1960’da konsilin hazırlık komisyonlarından biri olarak kurulmuş ve konsilde alınan “Unitatis redintegratio”

ökümenik faaliyetlere aktif bir şekilde katılmaya başlamıştır.⁴ Ökümenik girişimler için temel dini referans, *Yuhanna* 17/20-23'de geçen "... *hepsi bir olsunlar, ...ben onlarda, sen bende olmak üzere tam bir birlik içinde bulunsunlar...*" ifadeleridir. Bu Kitab-ı Mukaddes referansının yanı sıra çok daha önemli pratik etkenler, *ökümenik* hareketin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Göç hareketleri ve misyonerlik çalışmalarının yarattığı fiili durumlara pratik çözümler bulmak; farklı dinlere, ateizm ve deizm gibi akımlara karşı ortak bir Hıristiyan mesajı sunabilmek bu *ökümenik* faaliyetlerin temel sebepleridir.⁵

Ökümenik faaliyetlerin yukarıda zikredilen sebepleri arasında belki de en önemlisi bütün dünyaya karşı ortak bir Hıristiyan mesajı sunabilmektir. Hıristiyanlığın tek vücut olarak evrensel bağlamda birleştirici, gündem belirleyici, yön tayin edici bir güç olması ihtiyacı bugün Hıristiyanlar arasında yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Ulrich Kühn konu ile ilgili bir yazısında, kiliseler arasındaki çatışmalardan dolayı Hıristiyan mesajın inandırıcılığının zarar gördüğünü, insanların bilimsel ve teknik gelişmelerden ve siyasi güçten şüphe duyduklarını, inançsız insanlar da dâhil bütün dünyanın Hıristiyanlıktan ümit dolu bir işaret beklediklerini ifade eder. Birleşmiş bir Hıristiyanlık, Batı Medeniyetinin sadece askeri ve ekonomik değil, aynı zamanda ruhani bir temelini olduğunu ortaya koyacak ve bu şekilde Batı, diğer dinler ile iletişim kurabilecektir.⁶ Burada Huntington'un "medeniyetler çatışması" teorisini⁷ de hatırlamakta fayda var. Kendini Batı Medeniyeti içinde konumlandıran

---

ve "Nostra aetate" gibi diyalog kararlarının hazırlanmasında önemli bir rol almıştır. Sekreterlik 1966'da kalıcı bir kurum haline getirilmiş ve hem diğer kiliseler, hem de Yahudilik ile ilgili diyalog ilişkilerinden sorumlu olmuştur. Bkz., "The Pontifical Council for Promoting Christian Unity", *Papalık Web Sayfası*, https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_pro_20051996_chrstuni_pro_en.html, Erişim Tarihi: 10.10.2021.

⁴ Ali İsrâ Güngör, *Vatikan, Misyon ve Diyalog*, (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2016), 103-107.

⁵ Osman Şahin ve İskender Oymak, "Hıristiyan Dünyada Yeniden Birleşme Girişimleri: Eski Katolik ve Anglikan Kilisesi Arasında Ortak Komünyon", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020), 15.

⁶ Ulrich Kühn, "The Joint Declaration on the Doctrine of Justification: Opportunities - Problems - Hopes", *Gregorianum* 80/4 (1999), 621

⁷ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Culture and Politics*, New York: Palgrave Macmillan (2000), 99-118.

bütün kiliseler, aralarındaki tüm farklılıklara rağmen bir “birliktelik içinde olma” çabasıdadır. Bu çabanın amacı Batı’nın diğer dinler ile yekvücut bir halde iletişim kurması şeklinde olabileceği gibi, çatışma durumunda da şüphesiz önemli olacaktır.

Özellikle 19. yüzyılda önem kazanan kiliseler arası diyalog ilişkileri, kiliselerin aralarındaki bu farklılıkları yeniden gözden geçirmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede Ortodoks Kiliseler ile Luteryenler arasında yapılan görüşmelerde 1995⁸ ve 1998⁹ yıllarında birtakım raporlar yayımlanmıştır. Bunların yanı sıra Finlandiya Evanjelik Luteryen Kilisesi ile Rusya Ortodoks Kilisesi ve Romanya Ortodoks Kilisesi ile Almanya Evanjelik Kilisesi arasında kurtuluş öğretisi çerçevesinde birtakım diyalog faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.¹⁰ Ancak Luteryenler ile Roma Katolik Kilisesi arasındaki diyalog faaliyetleri bunlardan çok daha önemli olmuştur. Zira Reform ayrılığı 16. yüzyılda Katolik Kilisesi’nin ve dolayısıyla Batı Hıristiyanlığının parçalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu ayrılığı onarmaya yönelik çalışmalar, diğer bütün ökümenik çabalardan çok daha ön planda olmuş ve yoğun bir şekilde kamuoyunda tartışılmıştır.¹¹

“Aklanma doktrini” Katolikler ile Protestanlar arasındaki en önemli teolojik anlaşmazlık olarak değerlendirilir.¹² Reform döneminde Protestanların Katolik Kilisesi’nden ayrılmasıyla sonuçlanan çatışmanın teolojik düzeyde sembolik konusu “aklanma doktrini” olmuştur.¹³ Bu

⁸ “Understanding of Salvation in the Light of the Ecumenical Councils,” *Lutheran World Web Sayfası*, https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/1995-Lutheran_Orthodox_Dialogue-EN.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2021.

⁹ “Salvation: Grace, Justification and Synergy,” *Lutheran World Web Sayfası*, https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/1998-Lutheran_Orthodox_Dialogue-EN.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2021.

¹⁰ Julija Vidovic, “An Orthodox Perspective on the Joint Declaration on the Doctrine of Justification”, *The Ecumenical Review*, 71/3, World Council of Churches, (2019), 287-293.

¹¹ Richard Schenk, “The Unsettled German Discussions of Justification: Abiding Differences and Ecumenical Blessings”, *Dialog* 44/2 (2005), 152.

¹² Harald Hegstad, “United with Christ in the Spirit: The Pneumatological Dimension of the Doctrine of Justification”, *Dialog* 60/1 (2021), 79.

¹³ Vidovic, “An Orthodox Perspective”, 280.

konu çerçevesinde Roma Katolik Kilisesi ile Luteryen Kiliseler arasında II. Vatikan Konsili sonrasında başlayan diyalog faaliyetleri, 1999 yılında *Aklanma Doktrini Ortak Bildirisi*'nin¹⁴ imzalanmasına imkân tanımıştır.¹⁵ Bu, ökümenik faaliyetler arasında son derece önemli bir gelişmedir. Papa II. John Paul, 9 Aralık 1999'da Dünya Luteryen Federasyonu'na hitaben yaptığı konuşmada, Katolikler ile Protestanlar arasındaki ayrılığın sembolü olan "aklanma" konusunda ilan edilen bu Ortak Bildirinin "Hıristiyanlar arasında tam birliği kurmanın zorlu yolunda bir kilometre taşı olduğunu" belirtmiş ve bu başarıyı elde ettikleri için Tanrı'ya şükranlarını sunmuştur.¹⁶

Aklanma Doktrini Ortak Bildirisi, Luteryenler ile Katolik Kilisesi'nin aklanma doktrini üzerine tam bir anlaşmaya vardıkları anlamına gelmemektedir. Belge incelendiğinde her iki kilisenin kendi öğretilerini terk etmedikleri net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ortak Bildiri, metninde ifade edildiği şekliyle "temel hakikatlerde bir mutabakat" sağlamaktadır. Bu mutabakat "farklılaşmış mutabakat" (differentiated consensus) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre Ortak Bildiri, doktrinel bir birlik sağlamamaktadır. Katolik Kilisesi ile Luteryen Kiliselerin "aklanma" öğretileri değişmemiş ve farklı olmaya devam etmiştir. Ancak Ortak Bildiri, her iki tarafın özellikle 16. yüzyılda ortaya çıkan konu ile ilgili reddiye ve lanetlemeleri (condemnations)¹⁷ aşmalarını sağlamıştır.¹⁸

Bu çalışma Dünya Luteryen Federasyonu ile Katolik Kilisesi arasında imzalanan *Aklanma Doktrini Ortak Bildirisi*'ni değerlendirmektedir. Öncelikle aklanma doktrini ile ilgili olarak

---

¹⁴ *Joint Declaration on the Doctrine of Justification, 20th Anniversary Edition*, Geneva: The Lutheran World Federation (2019), 7-21.

¹⁵ Peter De Witte, *Doctrine, Dynamic and Difference*, (London: T&T Clark, 2012), 163-164.

¹⁶ "Address of the Holy Father to the President of the World Lutheran Federation", *Papalık Web Sayfası*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1999/december/documents/hf_jp-ii_spe_09121999_lutheran-fed.html, Erişim Tarihi: 20.10.2021.

¹⁷ Luteryen İkrarlarında doğrudan bu ifade kullanılır. Örn. "They condemn" veya "They are condemned." Katolik Kilisesi'nin ifadeleri ise "Let them be anathema" şeklindedir.

¹⁸ Witte, *Doctrine, Dynamic and Difference*, 5

Protestanlar ile Katolik Kilisesi arasındaki farklılıklar ve bu Bildirinin ortaya çıkış süreci kısaca aktarılmış ve akabinde bildiri metni ele alınmıştır. Daha sonra bildirinin ilanından sonra yaşanan gelişmeler ve bazı eleştiriler aktarılmış, sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Tarihsel Arka Plan

Hıristiyanlıkta kurtuluş öğretisinin en temel ön kabulü insanın günahkârlığıdır. Kitab-ı Mukaddes'te yer alan ilk günah anlatısına göre insan Tanrı ile uzak düşmüş ve günahkâr olmuştur. Onun bu düşmüş hali ancak ilahi bir müdahale ile aklanabilir. İnsanın düşmüş hali ile iyi ameller işleyerek kurtuluşu hak etmesi imkânsızdır. Bu sebeple Mesih insanları kurtarmak için, ilahi bir plan çerçevesinde çarmıha gerilmiş ve ilk günahın yükünü insanların üzerinden kaldırmıştır. Ona inanarak Tanrı'nın lütfuna mazhar olan insanlar aklanmış olacaktır. Bu kurtuluş anlayışı çerçevesinde “günah, lütuf ve insanın özgür iradesi ile yaptığı işler” kavramları etrafında yapılan yorumlar, kiliselerin farklı “aklanma ve kurtuluş doktrinleri” geliştirmelerine sebep olmuştur.

Hıristiyanlıkta kurtuluş öğretisinin önemli bir unsuru olan aklanma doktrini ile ilgili tartışmaların kökeni Aziz Augustin ile onun çağdaşı olan Pelagius'a (öl. 420) kadar götürülebilir.¹⁹ MS. 4. yüzyılın sonu ile 5. yüzyılın ilk dönemlerinde yaşayan Pelagius, insanın özgür iradesi ve Tanrı'nın lütfu ile ilgili konularda Aziz Augustin ile birtakım tartışmalara girmiştir. Aziz Augustin ilk başlarda Yeni Eflatunculuğun etkisi altında insanın özgür iradesiyle işlediği iyi amelleri sayesinde kurtuluşu hak edebileceğini yazmıştır. Onun konu ile ilgili düşüncesi daha sonra değişmiştir. Ancak onun Pavlusçu teoloji ile Yeni Eflatuncu düşüncüyü birleştiren bu fikirleri Pelagius tarafından benimsenmiştir. Augustin, daha sonra kaleme aldığı *Ad Simplicianum* adlı eserinde, insanın sadece özgür irade ile iyi ameller işleyerek “kurtarıcı lütuf” temin edemeyeceğini, bunun için Tanrı'nın lütfuna ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Augustin'in düşüncesindeki bu değişimi eleştiren Pelagius, “insanın ilahi lütuf olmadan iyi amel ve özgür iradesi ile de kurtuluşa ulaşabileceğini”

¹⁹ John Hunt, *Contemporary Essays in Theology*, (London: Strahan & Co., 1873), 396.

ileri sürmüştür.²⁰ Hıristiyanlıkta kurtuluş öğretisi üzerine 4. ve 5. yüzyıllarda başlayan bu tartışma, Hıristiyan ilahiyatında hala güncelliğini koruyan bir meseledir.

Augustin'e göre, Adem'in bilgi ağacından yiyerek işlediği ilk günah insanlığı günahkâr kılmıştır. İlk günah ile lekelenen insanlık, Tanrı'nın lütfu olmadan, iyi ameller işlese dahi kurtuluşu hak edemez. Pelagius'a göre ise Tanrı'nın lütfunun yardımı ve özgür iradesi ile insan günah işlememeyi seçebilir. Pelagius'un bu şekilde özgür iradeyi ön plana çıkaran düşünceleri, Tanrı'nın kurtuluştaki rolünü önemsiz kılmakla suçlanmış ve Papa *Zosimus* tarafından mahkûm edilmiştir.²¹ Aziz Augustin'in düşünceleri ise *Thomas Aquinas* (1225-1274) tarafından geliştirilmiş ve zamanla "Thomizm" şeklinde ifade edilen ekolü oluşturmuştur.²²

Trent Konsili'nde Katolik Kilisesi'nin temel referansı olarak kabul edilen Thomizm, Cizvit Rahip Luis De Molina (1535-1600) tarafından eleştirilmiştir.²³ Molina, insanın kurtuluşunu katı kaderci bir anlayış ile seçilmiş olup olmamaya bağlayan Reform'un *sola fide* anlayışına karşı, insan iradesini ön plana çıkaran daha hümanist bir yaklaşımı savunmuştur. Ona göre ilk günah, insanı iyi ameller işlemekten aciz kılmamış, sadece sonsuz hayat gibi birtakım doğaüstü lütuflardan mahrum bırakmıştır. İyi veya kötü ameli tercih etme özgürlüğü insandan

---

²⁰ Dennis Creswell, *Saint Augustine's Dilemma*, (New York: Peter Lang Publishing, 1997), 61-100.

²¹ Aziz Augustin ve Pelagius arasında geçen tartışmalar ve konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz., Saint Augustine, *Four Anti-Pelagian Writings*, terc. John A. Mourant ve William J. Collinge, (Washington DC: CUA Press, 2010); Dominic Keech, *The Anti-Pelagian Christology of Augustine of Hippo, 396-430*, (Oxford: Oxford University Press, 2012); Bilal Doğan, *Pavlus ve Pelagius Bağlamında Hıristiyanlıkta Asli Günah Doktrini*, (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2018); Dursun Ali Aykıt, "Pelagianizm'in Tarihi ve Öğretileri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2012), 175-196; Bilal Patacı, *Pelagius ve Hıristiyan Düşüncesindeki Yeri: IV. ve V. Yüzyıl*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL. Tezi, 2014).

²² Thomas Aquinas'ın konu ile ilgili düşünceleri için bkz., Muhammet Tarakçı, "St. Thomas'a Göre Asli Günah", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 307-318; Nigel Abercrombie, *The Origins of Jansenism*, (London: Oxford University Press, 1936), 61-85.

²³ Aelred Whitacre, "Molinizm", *Encyclopaedia of Religion and Ethics* 8, Ed. James Hastings, (New York: Charles Scribner's Sons, 1916), 774.

alınmamıştır. Hatta Tanrı, “yeterli miktarda lütufta” (sufficient grace) bulunarak insanın bu özgürlüğünü destekler. Molina, Aziz Augustin’in kaderci “keyfi yazgı” (gratuitous predestination) ve “etkili lütufta” (efficacious grace) anlayışlarına karşılık, “yeterli miktarda rahmet” anlayışını öne sürmüştür. Buna göre Tanrı, insanın özgür bir şekilde hak edeceği erdem ve kabahatleri önceden bilir ve ona göre insanı ödüllendirir.²⁴ Molina’nın görüşlerini Pelagian olmakla suçlayan Hollandalı piskopos Cornelius Otto Jansen (1585-1638) ise Aziz Augustin’i yeniden yorumlayarak konu ile ilgili tartışmalara dâhil olmuştur. Jansen’in adı ile anılan Jansenizm akımı uzun süre Fransa’da etkili olmuştur.²⁵

Molina, Trent Konsili’nin kararlarını kısmen eleştirmiş olsa da, Papalık tarafından onun fikirleri doğrudan hedef alınıp yasaklanmamıştır. Onun düşüncesini benimseyen Cizvitler, Reformcuların katı kaderciliğine karşı daha hümanist bir aklanma ve kurtuluş öğretisini savunmuştur. Reform döneminin çalkantılı ortamında Katolik Molina’nın daha hümanist düşüncesi ile Luher’in “sadece inanç ile aklanma” öğretisi²⁶ Katolikler ile Protestanların arasındaki en büyük teolojik ayrım olmuştur. Her ne kadar Trent Konsili’nde Augustinci bir aklanma öğretisi benimsenmiş olsa da, insan iradesini etkisiz kılan Lutherci yorumlar lanetlenmiştir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan aklanma öğretisi ile ilgili teolojik tartışmalardan hareketle iki kilise arasındaki fark şu şekilde özetlenebilir: Katolikler için “aklanma” lütufta ile birlikte insanın kendi çabası ile hak edilebilir (justification by merit), Luteryenler için ise aklanma ancak Tanrı’nın lütfu ile mümkündür (justification by grace alone).²⁷ Bu

²⁴ Dale Van Kley, *The Jansenists and the Expulsion of the Jesuits from France 1757-1765*, (New Haven and London: Yale University Press, 1975), 7-8.

²⁵ Abercrombie, *The Origins of Jansenism*, ix-xv. Jansenizm ile ilgili daha fazla bilgi için bkz., Ali İsmail Güngör, *Cizvitler*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2012), 116-121; Osman Şahin - İskender Oymak, “Fransa’da Jansenizm’in Gelişimi ve Sonu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32/1 (2022), 251-264.

²⁶ Daha fazla bilgi için bkz., Hakan Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, (İstanbul: Milet Nihal, 2019), 172-183.

²⁷ Bogdan Ferdek, “The Declaration on the Doctrine of Justification - 20 Years Later”, *Poznańskie Studia Teologiczne* 36, (2020), 98.

anlayışları biraz açmak gerekirse; Katoliklere göre iyi ameller kişinin inancını arttırır ve insan Tanrı'nın lütfunun yanı sıra iyi amelleri ile kurtuluşu hak eder. Luteryenlere göre ise iyi ameller aklanmış olmanın işaretidir, kurtuluştaki herhangi bir katkıları olamaz.²⁸ Katolikler insanın otonomluğunu ön plana çıkararak, Tanrı'nın lütfu ile iyileşen insanın kurtuluşu hak etmesine yardımcı olacak iyi ameller işleyebileceğini kabul ederler. Luteryenler ise insanın iyi amellerine kurtuluş noktasında herhangi bir paye vermezler.²⁹

İki kilise arasında 16. yüzyılda bu konu ile ilgili karşılıklı “anathemalar” (aforoz- lanetleme) ilan edilmiştir. Katolik Kilisesi, Trent Konsili'nin (1545-1563) altıncı oturumunda (1547) “aklanma” ile ilgili kararda açık bir şekilde Reformcuları hedef alan kanonlarına yer verilmiştir. Bu kanonlardan bazıları özetle şöyledir:³⁰

Canon 9: “Aklanma lütfünü elde etmek için insanın kendi iradesiyle herhangi bir şey yapmasına gerek yoktur, sadece iman ile aklanılır” diyenlere lanet olsun.

Canon 11: “Sadece Mesih'in adaletiyle ve sadece günahların bağışlanmasıyla insanlar aklanır” diyenlere lanet olsun.

Canon 12: “Aklayıcı iman Mesih uğruna günahları bağışlayan ilahi merhamete güvenmekten başka bir şey değildir; bu güven tek başına inşaları aklar” diyenlere lanet olsun.

Canon 24: “Yapılan iyi amellerin sadece insanlara bahşedilen aklanmanın işaretleri olduğunu” söyleyenlere lanet olsun.

---

²⁸ Jose Babao Fuliga, “The Joint Declaration on the Doctrine of Justification by Faith”, *Asia Journal of Theology* 15, (2001), 101. Kalvinizm'de de iyi amellerin durumu Luteryenlerinkine benzerdir. Bkz., Muhammet Tarakçı, “Kalvinizm'de Kader Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 93-119.

²⁹ Scott A. Celsor, “God's Grace Effects What He Declares: Scriptural Support for the Agreement on Justification in the Joint Declaration on the Doctrine of Justification and Salvation and the Church”, *Journal of Ecumenical Studies* 39/4 (2002), 290.

³⁰ “General Council of Trent: Sixth Session (Decree on Justification), *Papal Encyclicals Online Web Sayfası*, <https://www.papalencyclicals.net/councils/trent/sixth-session.htm>, Erişim Tarihi: 25.10.2021.

Canon 30: “Aklanma ile tövbe eden her günabkârın suçu bağışlanır ve sonsuz ceza borcu öyle bir şekilde silinir ki, ne bu dünyada ne de cennetin krallığının girişi (ona) açılmadan önce Arafta ödenecek hiçbir ceza borcu kalmağ” diyenlere lanet olsun.

Buna mukabil, Luteryenlerin Augsburg İkrarında (1530) Katoliklere karşı yapılan lanetlemelerden bazıları ise şöyledir:³¹

İnanç ve Doktrin Madde II: “... Pelagianlar ve onlar gibi insanın kendi gücü ve akıl ile Tanrı huzurunda aklanabileceğini iddia edenleri lanetliyoruz.”

Madde IV: “...Anabaptistler ve onlar gibi Kutsal Rub’un kişinin kendi amelleri neticesinde insana geldiğini düşünenleri lanetliyoruz.”

Bu maddelerde her ne kadar Roma Katolik Kilisesi ismen zikredilmemişse de asıl muhatabın Katolik Kilisesi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim çocukların vaftizi ile ilgili IX. maddede sadece Anabaptistler zikredilmiş “ve diğerleri” şeklinde bir açılıma gidilmemiştir.

1.1. Ortak Bildiri’yi Ortaya Çıkaran Diyalog Faaliyetleri

Roma Katolik Kilisesi, II. Vatikan Konsili’nin hemen akabinde Dünya Luteryen Federasyonu ve Anglikan Komünyonu ile doktrinel diyaloglar başlatmıştır.³² Ortak Bildiri yaklaşık 30 yıl boyunca her iki taraftan 20 teoloğun yoğun çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır.³³ Luteryenler ile Katolik Kilisesi arasında 1965 yılında uluslararası seviyede başlayan resmi diyalog, 1980 yılında Protestan-Roma Katolik Ortak Ökumenik Komisyonu’nun kurulması ile ivme kazanmıştır. Bu komisyon ilk olarak iki kilise arasındaki teolojik problemlerin tespit edilmesi ve çalışılması amacıyla Luteryen ve Katolik teologlardan oluşan bir çalışma grubu kurmuştur. Bu çalışma grubunun aklanma, sakramentler ve rahiplik (ministry) ile ilgili olarak hazırladığı bir rapor “*The Condemnations*

³¹ Theodore G. Tappert, (ed.), *The Book of Concord*, (Philadelphia: Fortress Press, 1959), 29-32.

³² Herve Legrand, “Differentiated Consensus as a Means of Correcting Unilateral Ecclesiological Developments?”, *The Ecumenical Review* 71/3, World Council of Churches, (2019), 269.

³³ Fuliga, “The Joint Declaration”, 92.

*of the Reformation Era: Do They Still Divide*³⁴ başlığı altında 1986 yılında yayımlanmıştır. Bunun akabinde 1993 yılında “*Church and Justification; Understanding the Church in the Light of the Doctrine of Justification*”³⁵ başlığı altında diyalog dokümanları yayımlanmıştır.³⁶ Özellikle 1993 tarihli bu doküman Ortak Bildiri’nin temel referanslarından biri olmuştur.

Aklanma Bildirisi iki kilise arasında teolojik alanda gerçekleşmiş olan önemli bir başarıdır. İki kilise arasında yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan diğer bütün rapor veya belgeler ilgili teologlar tarafından imzalanmışken, bu bildiri Kutsal Makamın (Papalık) ve Luteryen Kiliselerin temsilcileri tarafından imzalanmıştır.³⁷ Dolayısıyla bu Bildirin her iki kiliseyi de bağlayıcı bir otoritesi söz konusudur.

2. Ortak Bildiri Metninin İçeriği

Dünya Luteryen Federasyonu ve Roma Katolik Kilisesi arasında 31 Ekim 1999’da Augsburg’da³⁸ imzalanan Aklanma Doktrini Ortak

---

³⁴ Raporda, her iki kiliseden teologlar Reform döneminde Batı Hıristiyanlığı ayıran sebeplerin temelini inmeye çalışmıştır. Amaçları iki kilisenin aralarındaki farklılıkları gidermek değil, bu farklılıkları ortaya koymaktır. Yazarlar terminolojik ve tutum farklılıklarını vurgulamaktadır. Onlara göre, Reform döneminde Katolikler Orta Çağ skolastisizm geleneğini devam ettirmeye çalışırken Protestanlar Kutsal Kitap’a ve onun diline sadık kalmaya çalışmıştır. Bu da aralarındaki sorunları derinleştirmiştir. Bkz., Karl Lehmann ve Wolfhart Pannenberg, (Eds.), *The Condemnations of the Reformation Era: Do They Still Divide?*, (Minneapolis: Fortress Press, 1990).

³⁵ “*Church and Justification; Understanding the Church in the Light of the Doctrine of Justification*”, *Pontifical Council for Promoting Christian Unity Web Sayfası*, <http://www.christianunity.va/content/unitacrisciani/en/dialoghi/sezione-occidentale/luterani/dialogo/documenti-di-dialogo/1993-church-and-justification.html>, Erişim Tarihi: 28.10.2021.

³⁶ Witte, *Doctrine, Dynamic and Difference*, 100-101. Luteryen-Roma Katolik diyalogu bu sayfalarda işaret edilen raporlardan ibaret değildir. İki kilise arasında ilki 1972 yılında olmak üzere yirmi civarında rapor ve değerlendirme yayımlanmıştır. Burada sadece konumuz ile doğrudan ilgili olanlara işaret edilmiştir.

³⁷ Vidovic, “An Orthodox Perspective”, 381; Ferdek, “The Declaration”, 97

³⁸ Augsburg, 470 yıl önce Philip Melanchthon tarafından hazırlanan “Augsburg İkrarının” Luteryen öncüler ve prensler tarafından kabul edildiği yerdir. Bu sebeple bu anlaşmanın Augsburg’da imzalanmasının ayrıca sembolik bir önemi vardır. Fuliga, “The Joint Declaration”, 92.

Bildirisi³⁹ önsöz ve yararlanılan kaynaklar hariç beş bölümden oluşur. Önsözde aklanma doktrininin her iki kilise için önemi ve bu önemin hala geçerliliğini koruduğu ifade edilir. Her iki kilise tarafından 16. yüzyılda yapılan karşılıklı lanetlemelerin var olduğu belirtilir. 20. yüzyılın ikinci yarısında konu ile ilgili yapılan ortak çalışmalar zikredilir ve artık bu çalışmaların sonuçlarının değerlendirilip bağlayıcı kararlar alma zamanının geldiği ifade edilir. Bu bildirinin amacının yapılan diyalogların bir neticesi olarak iki kilisenin aklanma ile ilgili ortak bir anlayışı dile getirebildiğini göstermek olduğu belirtilir. Bu ortak anlayış “Mesih’e inanç aracılığında Tanrı’nın ihsanı ile aklanmadır” (*justification by God’s grace through faith in Christ*). Bu ortak anlayış her iki kilisenin aklanma ile ilgili bütün öğretilerini kapsamaz. Aklanma doktrininin “temel hakikatlerinde bir mutabakatı” ifade eder. Konu ile ilgili iki kilise arasında var olmaya devam eden farklılıkların artık doktrinel lanetlemelere neden olmayacağı belirtilir. Bu bildirinin yek pare bir metin olarak anlaşılmasında, hazırlanışında kullanılan kaynaklar ve diğer diyalog raporları ile değerlendirilmesi gerektiği ifade edilir. Son olarak ilgili tarafların geçmişteki lanetlemeleri hafife almadıkları ve kendi geçmişlerini reddetmedikleri, ancak, tarihsel süreç içerisinde meydana gelen gelişmelerin eski lanetlemeleri ve aralarındaki ihtilafı meseleleri yeni bir gözle görmelerine imkân tanıdığı değerlendirilir.

“İncil’in Aklanma Mesajı” (Biblical Message of Justification) başlıklı birinci bölümde Kitabı Mukaddes’te yer alan konu ile ilgili metinlere atıflar yapılarak her iki kilisenin bu mesajlara kulak verdiği belirtilir. Burada özellikle her iki kilisenin aklanma öğretileri ile ilgili vurguladıkları hususlar Kitab-ı Mukaddes’ten atıflar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Önce Luteryenlerin düşüncesini yansıtan metinlere, daha sonra ise Katolik Kilisesi’nin öğretisini destekleyen metinlere yer verilmiştir. İlk olarak Tanrı’nın tek oğlunu insanların ona inanarak ebedi hayata kavuşmaları için verdiği (Yuhanna 3.16’da), Eski Ahit’ten bazı pasajlara atıflar ile “insanoğlunun günahkârlığı ve itaatsizliği” ile “Tanrı’nın adaleti ve yargısından” bahsedilir. Metin verilmeden sadece atıflar yapılarak, Yeni Ahit’te “adalet” ve “aklanma” ile ilgili farklı

³⁹ “Joint Declaration on the Doctrine of Justification, 20th Anniversary Edition”, 7-21.

açıklamaların olduğu belirtilir. Ortak Bildiri'ye göre, Pavlus'un Mektuplarında kurtuluş hediyesi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Mesih'in insanları "özgürleştirilmesi" (Galatyalılar 5:1-13; Romalılar 6:7), "Tanrı ile barıştırmaları" (2 Korintlilere 5:18-21; Romalılar 5:11) ve inananların "Mesih'te yeni yaratık" olması (2 Korintlilere 5:17) bunlardan bazılarıdır. Pavlus'un "günahkâr insanın iman aracılığında Tanrı'nın ihsanı ile aklanması" (Romalılar 3:23-25) şeklindeki açıklaması Reform döneminde özellikle önemsenmiştir. Pavlus'un Mektupları'ndan hareketle, günahkâr oldukları için (Romalılar 3:23) tüm insanlar Tanrı'nın adaletine ihtiyaç duymaktadır. İsa insanların suçları için ölüme teslim edilmiş ve insanların aklanması için diriltirmiştir (Romalılar 4:25). Efesliler 2:8'deki "İman yoluyla, lütufla kurtuldunuz. Bu sizin başarınız değil, Tanrı'nın armağanıdır" ifadesi aynı hususa işaret etmektedir. Buraya kadarki atıflar Luteryenlerin aklanma öğretilerinde vurgulanan hususlardır. Devam eden açıklamalar ise daha çok Katolik Kilisesi'nin aklanma ile ilgili düşüncesini yansıtır. Buna göre aklanma; günahların bağışlanması (Romalılar 3:23-25), günah, ölüm ve yasanın lanetinden kurtuluştur (Romalılar 5:12-21; Galatyalılar 3:10-14). Aklananlar Mesih ile ilgili sözden gelen iman ile yaşarlar (Romalılar 10:17), ancak günaha düştükleri için Tanrı'nın ahdini sürekli bir şekilde iştimali ve günahlarını itiraf etmelidirler (1 Yuhanna 1:8-10). Mesih'in bedeni ve kanına (*kommünyon* ayinleri) katılmalıdır. Çünkü Havarî aklananlara "kurtuluşunuzu saygı ve korkuyla sonuca götürmek için daha çok gayret edin. Çünkü kendinizi hoşnut eden hem istemeniz hem de yapmanız için sizde etkin olan Tanrı'dır" (Filipililer 2:12-13).

İkinci bölümün başlığı "Ökümenik bir Problem Olarak Aklanma Doktrini" şeklindedir. Burada özetle aklanma ile ilgili kitabi mesajların farklı yorum ve uygulamalarının 16. yüzyılda gerçekleşen ayrılığın temel sebeplerinden biri olduğu belirtilir. Bu sebeple aklanma üzerine ortak bir anlayışın oluşturulması gerektiği ve bu amaçla yapılan çalışmalar neticesinde bu Ortak Bildiri'nin aklanma doktrini ile ilgili temel hakikatler üzerinde bir mutabakat ortaya koyabildiği vurgulanır. Bu mutabakat ışığında 16. yüzyılda iki kilise arasında karşılıklı yapılan *lanetlemelerin bugünkü ortaklar* (diyalog ortakları) için geçerli olmadığı ilan edilir.

Başlığı "Ortak Aklanma Anlayışı" şeklinde çevrilebilecek üçüncü bölümde, Luteryen Kiliseler ile Roma Katolik Kilisesi'nin konu ile ilgili temel hakikatlerde bir mutabakata vardığı belirtilir. Buna göre her iki kilise şu hususlarda hemfikirdir: Aklanma üç uknumlu Tanrı'nın işidir.

Baba günahkârları kurtarmak için Oğul'u dünyaya göndermiştir. Aklanmanın temeli Mesih'in enkarnasyonu, ölümü ve yeniden dirilişidir. “İnsanlar kendileri tarafından herhangi bir liyakat nedeniyle değil, yalnızca lütufla Mesih'in kurtarıcı eylemine iman ederek Tanrı tarafından kabul edilir ve Kutsal Rub'u alırlar. Kutsal Rub insanların kalplerini yeniler ve onları iyi işler yapmaya sevk eder”. Aklanma doktrini Hıristiyan öğretinin sadece bir parçası değil, imanın bütün hakikatleri ile köklü bir şekilde ilişkilidir. Luteryenler aklanma ile ilgili bu kriteri vurguladıklarında iman ile ilgili diğer bütün hakikatlerin birbirleri ile ilişkili olduğunu ve önemini inkâr etmemektedirler. Katolikler ise diğer birtakım kriterlerin bağlayıcılığını vurguladıklarında aklanma mesajının özel işlevini inkâr etmemektedirler.

Bildirinin belki de en önemli kısmı olan dördüncü bölümde iki kilise arasında sorunlu olan hususlarda nasıl bir mutabakata varıldığı son derece karmaşık teviller ile açıklanmaya çalışılır. Bu bölümde yer alan her bir başlık altında üç paragraf bulunur. “Birlikte ikrar ederiz ki” (*We confess together*) şeklinde başlayan ilk paragrafta konu ile ilgili iki kilise tarafından mutabakata varılan bir formül verilir. Bunu takip eden ikinci paragrafta (ilk ve son başlıklar hariç: bu başlıklarda diğerlerinden farklı olarak önce Katoliklerin görüşü sonra Luteryenlerin görüşü tevil edilir) Luteryenlerin tartışmalı söylemleri Katoliklere hoş görünebilecek bir şekilde tevil edilir. Üçüncü paragrafta ise Katoliklerin tartışmalı söylemleri Luteryenlere hoş görünebilecek bir şekilde tevil edilir.

Bu bölümde yer alan yedi husus yapılan teviller ile mutabakata bağlanmış olsa da aslında iki kilise arasındaki temel ayrılıkları da içermektedir. Bunların ilki “aklanmaya ilişkin insanın güçsüzlüğü ve günah” sorunudur. Her iki kilise aklanmanın Tanrı'nın lütfuna bağlı olduğunu, insanın özgürlüğünün kurtuluşla ilgili olmadığını, insanın kendi başına özgür iradesi ile aklanmayı hak etmekten aciz olduğunu ikrar eder. Katolikler “insanın rıza göstererek aklanma sürecinde iş birliği yaptığını” söylediklerinde, bu rıza gösterme eyleminin insani bir yetenek olduğunu değil, lütfun sonucu olduğunu ima ederler. Luteryenlere göre ise insan günahkârdır, Tanrı'nın kurtarıcı eylemine aktif olarak karşı çıkar ve kurtuluş sürecinde iş birliği yapamaz. Bununla birlikte Luteryenler, insanın özgür iradesi ile lütfun işleyişini reddedebileceğini inkâr etmemektedir. Luteryenler insanın aklanmayı sadece pasif bir şekilde alabileceğini vurgularken, insanın kendi aklanmasına katkıda bulunma olasılığını dışlamayı kastetmekte, ancak inananların inançlarına tamamen

dâhil olduklarını inkâr etmemektedirler. Görüldüğü gibi ne Katolikler net bir şekilde insanın özgür iradesinin etkisizliğini kabul etmekte, ne de Luteryenler aklanmada insana herhangi bir pay vermektedir.

İkinci başlık aklanma ile günahların bağışlanması ve insanın *doğru* kılınmasıyla ilgilidir. Her iki kilise Tanrı'nın lütfuyla günahı bağışladığını ve insanı günahın etkisinden kurtararak "Mesih'te yeni yaşam" armağanını verdiğini ikrar eder. Luteryenler Tanrı'nın lütfunun "bağışlayıcı bir sevgi" olduğunu vurgularken, inanan bireyin yaşamının yenilediğini inkâr etmemekte, aklanmanın insan iş birliğinden bağımsız olduğunu ve lütfun insanlarda yaşamı yenileyen etkilerine bağlı olmadığını ifade etmeyi amaçlamaktadır. Katolikler ise Tanrı'nın "bağışlayıcı lütfunun" yeni bir yaşam armağanını beraberinde getirdiğini vurgularken, Tanrı'nın aklanmadaki lütfunun insan iş birliğinden bağımsız olduğunu inkâr etmemektedir. Bu hususta kısmen ortak bir yolun bulunduğu söylenebilir. Her iki kilise de lütfun verilmesinin insan iş birliğinden bağımsız, tamamen Tanrı'nın kontrolünde olduğunu kabul etmektedir.

"İmanla ve lütf yoluyla aklanma" başlığı altında her iki kilise, günahkârların Tanrı'nın Mesih'teki kurtarıcı eylemine imanla aklandığını ikrar eder. Kutsal Ruh Vaftizde kurtuluş armağanını verir. Bundan sonra inanan amelsiz kalamaz ve kalmamalıdır. Ancak aklanana verilen bu bedelsiz iman hediyesinden önce veya sonra yapılan (iyi) ameller bu aklanmanın sebebi veya gerekçesi değildir. Luteryenlere göre günahkârlar sadece iman ile (*sola fide*) aklanır. Tanrı'nın aklama eylemi yeni bir yaratma olduğu için insanın tüm boyutlarını etkiler ve umut ve sevgi dolu bir hayata yol açar. Katoliklere göre de iman olmadan aklanma olamaz. İnsanlar Vaftiz ile aklanır. Katolikler aklayıcı lütf ile hayatın yenilenmesini vurgular. Ancak bu aklayıcı lütf insanın mülkiyeti haline gelmez; inanç, umut ve sevgideki bu yenilenme sürekli bir şekilde Tanrı'nın lütfuna bağlıdır ve insanın aklanma ile ilgili olarak Tanrı'nın karşısında övünebileceği herhangi bir katkısı yoktur. Bu başlıkta teviller kısmen birbirine yakın gözükmelektir. Ancak, Katolik Kilisesi'nin "lütfun insanın mülkiyeti haline gelmediğini" vurgulaması ve "sürekli bir şekilde bu lütfu bağlı olmak" insanın iyi ameller yapmak zorunda olduğunu ima etmektedir. Luteryenler ise sembolik "*sola fide*" ifadesini vurgulayarak iyi amellerin önemli olmadığını ima etmektedir.

"Aklanana günahkârlığı" şeklinde çevrilebilecek dördüncü başlıkta, her iki kilise Vaftiz ile Kutsal Ruh'un insanı aklayıp yenilediğini

ikrar eder. Ancak insan günahın etkisine açıktır ve günah işleyebilir. Bu sebeple sürekli bir şekilde Tanrı'nın aklayıcı lütfunu aramalıdır. Aklanan insan sürekli bir şekilde Tanrı'dan bağışlanma dilemeli, tövbe etmeli ve yeniden bağışlanmalıdır. Luteryenlere göre insan hem “aklanmış” hem de “günahkârdır”. Ancak günaha rağmen adil bir yaşam sürebilir, bu günah artık lanetlenmeyi gerektirmez. Katoliklere göre Vaftiz ile “lanetlenmeye layık” olan günah ortadan kalkar, ancak kişide günahattan gelen ve günaha yönelen bir eğilim kalır. Bu eğilim gerçek anlamda bir günah değildir. İnsan gönüllü bir şekilde bu eğilime rıza göstererek Tanrı'dan ayrıldığı zaman, “barışma ayini” (sacrament of reconciliation) ile bağışlanma alması gerekir. Burada temel tartışma ismen zikredilmese de günah çıkarma ayinine işaret etmektedir. Katolik tevilde günah çıkarmanın gerekliliği vurgulanırken, Luteryen tevilde buna gerek olmadığı ima edilmektedir.

“Yasa ve İncil” (Law and Gospel) başlığı altında, her iki kilise insanların yasada (Eski Ahit anlamında) öngörülen amellerle değil, İncil'e iman ile aklandığını ikrar eder. Mesih yasayı kurtuluşa götüren bir yol olmaktan çıkarmıştır. Ancak Tanrı'nın emirleri aklananlar için geçerliliğini korumakta, Mesih'in öğretisi ve örneğiyle Tanrı'nın iradesini ifade etmektedir. Luteryenler İncil ile yasa arasındaki ayrımın “aklanma” anlayışında önemli olduğunu belirtirler. Günahkârlar olarak Hıristiyanlar da suçlayıcı yasanın altındadır ve İncil'e iman ile onları aklayan Tanrı'nın merhametine döneceklerdir. Katoliklere göre yasa artık kurtuluşun (*salvation*) bir yolu olmadığı için Mesih, Musa gibi bir kanun koyucu değildir. Katolikler erdemli kişilerin Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek zorunda olduğunu vurgularken, Tanrı'nın İsa Mesih aracılığıyla çocuklarına sonsuz yaşam lütfunu merhametle vaat ettiğini inkâr etmemektedir. Buradaki tevillerde Luteryenler için Kitab-ı Mukaddes'in tek otorite olması (*Sola Scriptura*) ile Katolik Kilisesi için gelenek ve yorumların önemi çatışması yüzeysel bir şekilde birbirine yaklaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu çatışmanın hala geçerliliğini koruduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

“Kurtuluş güvencesi” başlığı altında her iki kilise, inançlıların Tanrı'nın merhametine ve vaatlerine güvenebileceğini ikrar eder. Kendi zayıflıklarına ve inançlarına yönelik çeşitli tehditlere rağmen, Söz ve Sakrament'te Tanrı'nın lütfundan emin olabilirler. Reformcular (Luteryenler) özellikle şunu vurgulamıştır: Günah insanı ayartmaya

çalıştığında, inananlar kendilerine bakmamalı, yalnızca Mesih'e güvenmelidir. Kendilerine bakarak değil, ancak Tanrı'nın vaadine güvenerek kurtuluşlarından emin olurlar. Katolikler, kişinin kendi deneyiminden uzaklaşması ve yalnızca Mesih'in bağışlayıcı sözüne güvenmesi konusunda Reformcuların endişesini paylaşabilirler. İkinci Vatikan Konsili ile Katolikler bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir: "İnanç sahibi olmak, bizi günahın ve ölümün karanlığından kurtaran ve sonsuz yaşama uyandıran Tanrı'ya tamamen güvenmektir. Kişi hem Tanrı'ya inanıp hem de ilahi vaadi güvenilmez kabul edemez. Hiç kimse Tanrı'nın merhametinden ve Mesih'in liyakatinden şüphe edemez. Bununla birlikte insan, zayıflıklarına ve eksikliklerine bakarak kendi kurtuluşu hakkında endişe duyabilir. Yine de, kendi başarısızlıklarının farkında olan inanan, Tanrı'nın onun kurtuluşunu amaçladığından emin olabilir". Bu kısımda iki kilise arasındaki farklılık net bir şekilde ifade edilmiştir. Yapılan tevillerde önemli bir yakınlaşma da görülmemektedir. Luteryenler insanın kurtuluşundan emin olması gerektiğini vurgularken, Katolikler bunun tam tersini, insanın endişe duyması gerektiğini vurgulamaktadır.

"Aklananların iyi amelleri" şeklindeki son başlıkta her iki kilise, iyi amellerin aklanmayı izlediğini ve onun meyveleri olduğunu ikrar eder. Aklananlar, İncil'deki ifadeyle "iyi meyve" verirler. Hıristiyanlar günaha karşı mücadele ettikleri için, aklanmanın bu sonucu da onlar için yerine getirmeleri gereken bir yükümlülüktür. Katolikler, lütuf ve Kutsal Ruh'un çalışmasıyla mümkün kılınan iyi amellerin "liyakat verici" (meritorious) karakterini onaylarken, bu amellere cennette bir ödöl vaat edildiğini söylemek isterler. Niyetleri, bu iyi amellerin "armağan olma" karakterine itiraz etmek değil, kişilerin eylemleri için sorumluluklarını vurgulamaktır. Luteryenler iyi amelleri, kişinin kendi "erdemleri" olarak değil, aklanmanın meyveleri ve işaretleri olarak görürler. Ancak aynı zamanda iyi amellerin Hıristiyan yaşamını olumlu bir şekilde etkileyebileceğini de belirtirler. En temel problemlerden biri olan iyi amellerin niteliği ile ilgili bu kısımda yapılan teviller, her iki kilisenin farklı dūřüncesini vurgulamaktan öteye geçmemektedir. Katolikler amellerin önemini ve kişinin sorumluluğunu ön plana çıkarmakta, Luteryenler ise iyi ameller konusunda insana değil Tanrı'nın lütfuna işaret etmektedir.

Bildirinin son bölümünde, varılan bu mutabakatın kapsamı ve önemi açıklanır. Aklanma doktrini ile ilgili temel hakikatlerde bir mutabakata varıldığı vurgulanır. Bildirinin ilgili bölümlerinde iki kilisenin

farklı oldukları hususlar belirtilmiştir. Bu farklılıklar mutabakata zarar vermez. Bu çerçevede 16. yüzyılda iki kilise arasında karşılıklı yapılan lanetlemeler “bu bildiride ifade edilen Luteryen ve Katolik aklanma öğretileri için” geçerli değildir. Ancak bu, söz konusu lanetlemelerin lağvedildiği anlamına gelmemektedir. Bu mutabakatın fiili olarak etkili olması için her iki kilise birlikte çalışmaya devam edecektir. Son olarak Kutsal Ruh’tan onları “Mesih’in dileği olan görünür birliğe” yaklaştırması talep edilir.

3. Metnin İlanı, Kabulü ve Eleştiriler:

Ortak Bildiri metninin ilk örneği 1995 yılında hazırlanmış ve iki yıl süren tartışmalardan sonra 1997 yılı başlarında nihai halini almıştır.⁴⁰ Metnin bu son hali Ocak 1997’de Katolik Kilisesi’ne ve Luteryen Kiliselerine onaylanmak veya reddedilmek üzere gönderilmiştir. Luteryen Dünya Federasyonu, bünyesinde bulunan 122 kiliseye Ortak Bildiri metnini iletmış ve metnin 40 ve 41’inci paragraflarında ifade edildiği şekliyle “aklanma doktrininin temel hakikatlerinde fikir birliğine vardıklarını” ve bu bağlamda “16. yüzyılda Luteryenler İkrarlarda yer alan lanetlemelerin, bugünün Katolik Kilisesi için geçerli olmadığını” kabul edip etmediklerini sormuştur.⁴¹ Katolik Kilisesi ise kendi ilgili kurullarında metni değerlendirmeye almıştır.

3.1. Luteryen Kiliselerin Cevabı

Luteryenler tarafından özellikle Almanya’da Ortak Bildiri metnine yönelik eleştiriler şu üç hususu ön plana çıkarmıştır: (1) Ortak Bildiride ifade edilen “mutabakat” kelimesinin tam anlamıyla gerçek bir “temel hakikatlerde mutabakat” değildir. Katolik taraf Martin Luther’in “sola fide” (sadece iman) ve “simul iustus et peccator” (insanın eşzamanlı olarak hem aklanmış hem de günahkârlığı) argümanlarını kabul etmemektedir. (2) Bu bildirinin onaylanmasının pratik anlamda ökümenik bir sonucu olmayacaktır. (3) Bütün bu mutabakat sürecinin arka planında

⁴⁰ Kühn, “The Joint Declaration on the Doctrine”, 613.

⁴¹ Kühn, “The Joint Declaration on the Doctrine”, 615.

Roma Katolik Kilisesi, Luteryenleri kendi bünyesine çekmeye çalıştığı ökümenik bir program uygulamaktadır.⁴²

Bunların haricinde Jügel, özellikle “aklanma doktrininin” temel kriter olması başta olmak üzere- ki Luteryenler için Hıristiyan inancında en önemli öğretisi aklanma doktrindir⁴³- Ortak Bildiri’nin açık ve anlaşılır olmadığını, bu sebeple bazı değişiklikler yapılmasını tavsiye etmiştir.⁴⁴ Dalfert ise Bildirinin metodolojisini eleştirmiş ve sadece Luteryenler ile yapılan bu çalışmanın Avrupa Protestanlığına zarar vereceğine işaret ederek reddedilmesini tavsiye etmiştir.⁴⁵

Bu eleştiriler ile birlikte Luteryen Kiliselerin büyük bir çoğunluğu Ortak Bildiri metnini olumlu bulmuştur. Luteryen Kiliseler 16 Haziran 1998 tarihinde ilan ettikleri kendi cevaplarında “temel hakikatlerde mutabakat (consensus)” ifadesi yerine daha az kesinlikte bir ifade olan “anlaşma (agreement)” kelimesini tercih etmiştir. Bu bağlamda Luteryenler birtakım açıklama talep eden şerhler ile Ortak Bildiri’nin imzalanmasını mümkün görmüştür.⁴⁶

3.2. Katolik Kilisesi’nin Cevabı:

Katolik Kilisesi 25 Haziran 1998’de Ortak Bildiri ile ilgili cevabını ilan etmiştir.⁴⁷ “Deklarasyon, Açıklamalar ve Gelecek Çalışma

---

⁴² Kühn, “The Joint Declaration on the Doctrine”, 616. Almanya’da Luteryen çevrelerde konu ile ilgili gelişen tartışmalar için bkz., Johannes Wallmann, “Der Streit Um Die Gemeinsame Erklärung Zur Rechtfertigungslehre”, *Zeitschrift Für Theologie Und Kirche*, 95/10, Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, (1998), 207–51.

⁴³ Vidovic, “An Orthodox Perspective”, 281.

⁴⁴ Eberhard Jügel, “Um Gottes Willen — Klarheit! Kritische Bemerkungen Zur Verharmlosung Der Kriteriologischen Funktion Des Rechtfertigungsartikels — Aus Anlaß Einer Ökumenischen: Gemeinsamen Erklärung Zur Rechtfertigungslehre”, *Zeitschrift Für Theologie Und Kirche*, 94/3, Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, (1997), 394–406.

⁴⁵ Wallmann, “Der Streit Um Die Gemeinsame Erklärung”, 213.

⁴⁶ Witte, *Doctrine, Dynamic and Difference*, 163; Kühn, “The Joint Declaration on the Doctrine”, 617.

⁴⁷ “Response of the Catholic Church to the Joint Declaration of the Catholic Church and the Lutheran World Federation on the Doctrine of Justification”, *Pontifical Council for Promoting Christian Unity Web Site*, <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione->

Beklentileri” şeklinde üç kısımdan oluşan bir metin yayımlanmıştır. Deklarasyon kısmında Ortak Bildiri ile ilgili olumlu değerlendirmeler yapılmış ve “aklanma doktrini ile ilgili temel hakikatlerde yüksek derecede bir *fikir birliğine* varıldığı” açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak bu fikir birliği, henüz Katolikler ile Luteryenlerin aklanma ile ilgili anlayışlarındaki bütün farklılıkları ortadan kaldıran bir mutabakat anlamına gelmemektedir.

Katolik tarafının cevabının ikinci kısmında var olmaya devam eden farklılıklar önem sırasına göre açıklanmıştır. Bunların en önemlisi Luteryenler tarafından da vurgulanan “simul iustus et peccator” öğretisi ile ilgilidir. Katolik taraf, Trent Konsili’nin kararlarını işaret ederek, bildirinin “aklananların günahkârlığı” (Justified as sinner) başlığı altındaki açıklamalarını reddetmiştir. İkinci husus, aklanma doktrininin Luteryenler için “temel kriter” olması, ancak Katolikler için “temel kriterlerden biri” olması ile ilgilidir. Bu konuda daha fazla açıklama talep edilmiştir. Diğer bir husus insanın özgür iradesiyle Tanrı’nın lütfunun işleyişine ortak olması ile ilgilidir. Bu hususla ilgili “insanın pasif bir şekilde lütfu kabul ettiği” şeklindeki Luteryen düşüncüyü vurgulayan açıklamaya itiraz edilmiş ve açıklama talep edilmiştir. Dördüncü husus “kefare” sakramenti (günah çıkarma) ile ilgili yeterli bir açıklamanın olmadığını belirtmiştir. Son olarak Luteryen Kiliseler tarafından verilecek bir onayın geçerliliği tartışılmıştır. Zira Luteryen Kiliselerin Roma Katolik Kilisesi gibi merkezi bir karar mekanizması yoktur. Katolik taraf bu eleştiri ile Luteryen Kiliselerin sinodal mutabakatının otoritesini sorgulamıştır. Katolik tarafın özellikle bu son eleştirisi Luteryenlerin hoşuna gitmemiştir.⁴⁸

“Gelecek Çalışma Beklentileri” başlığı altında Katolik Kilisesi’nin belirttiği hususların açıklığa kavuşturulması için Luteryenler ile birlikte çalışmaya istekli olduğu belirtilmiştir. Ancak bu çalışmalarda sadece Pavlus’a ait metinlerin değil, Yeni Ahit metinlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak, yapılan çalışmalarda kullanılan dilin günümüz insanların anlayabileceği bir şekilde açık ve net olması talep edilmiştir.

---

occidentale/luterani/dialogo/documenti-di-dialogo/1999-dichiarazione-congiunta-sulla-dottrina-della-justificazione/en1.html, Erişim Tarihi: 18.10.2021.

⁴⁸ Kühn, “The Joint Declaration on the Doctrine”, 618.

3.3. Onay Aşaması

Ortak Bildiriye ilişkin Luteryen tarafın ilk değerlendirmesi kısmi serhler ile de olsa olumlu, Katolik tarafın ise olumsuz olarak gerçekleşmiştir. Bu resmi raporların yanı sıra bazı kilise önde gelenleri de konu ile ilgili düşüncelerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Örneğin 2005 yılında papa seçilecek olan Alman Kardinal Joseph Ratzinger, varılan anlaşmaların aslında “uyuşmazlık protokolleri” olduğunu belirterek eleştirmiştir.⁴⁹ Ancak bu itiraz ve eleştiriler hazırlanan metnin içeriğinde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Kısa bir süre sonra Luteryen Dünya Federasyonu ve Katolik Kilisesi, Ortak Bildiri ile ilgili “Resmi Ortak Açıklama” (Official Common Statement) isimli bir belge yayımlamıştır. Bu belgeye ilştirilen “Ekler” (Annex)⁵⁰ ile hem Katolik tarafın kaygıları giderilmiş ve hem de diğer çevrelerden gelen eleştirilere cevap verilmiştir.⁵¹ 11 Haziran 1999 tarihinde her iki tarafın yetkililerince ilan edilen bu metin ile Luteryen ve Katolik Kiliseleri, Aklanma Doktrini Ortak Bildirisini bir bütün olarak onayladıklarını belirtmişlerdir. Bu metinde üç madde ile şu açıklamalara yer verilmiştir.⁵²

(1) *Ortak Bildiri’de ortaya konan aklanma doktrini mutabakatı, Luteryenler ve Katolikler arasında aklanma doktrininin temel hakikatlerinde bir mutabakatın var olduğunu göstermektedir. Bu mutabakat temelinde, Luteryen Dünya Federasyonu ve Katolik Kilisesi birlikte beyan eder ki: “Bildiriye sunulan Luteryen Kiliselerinin öğretisi, Trent Konsili’nin lanetlemelerinin kapsamına girmez.*

⁴⁹ “Die Verfluchungen des Konzils von Trient Bestehen Fort”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, (21.07.1998), 9.

⁵⁰ “Annex to the Official Common Statement”, *Pontifical Council for Promoting Christian Unity Web Sayfası*, <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/luterani/dialogo/documenti-di-dialogo/1999-dichiarazione-congiunta-sulla-dottrina-della-giustificazion/en4.html>, Erişim Tarihi: 18.10.2021.

⁵¹ Brigitte Cholvy, “A New Ecumenical Translation with Commentary of the Joint Declaration on the Doctrine of Justification into French”, *One in Christ* 54/1 (2020), 44; Witte, *Doctrine, Dynamic and Difference*, 164.

⁵² “Official Common Statement”, *Pontifical Council for Promoting Christian Unity Web Sayfası*, <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/luterani/dialogo/documenti-di-dialogo/1999-dichiarazione-congiunta-sulla-dottrina-della-giustificazion/en3.html>, Erişim Tarihi: 05.10.2021.

Luteryen Kiliseleri'nin lanetlemeleri, bu bildiride sunulan Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri için geçerli değildir.

(2) *Ortak Bildiri'ye yönelik 16 Haziran 1998 tarihli Luteryen Dünya Federasyonu Konsili'nin ve 25 Haziran 1998 tarihli Katolik Kilisesi'nin cevapları ve her ikisi tarafından gündeme getirilen sorulara istinaden, ekteki bildiri ("Annex" olarak adlandırılan) Ortak Bildiri'de varılan mutabakatı tasdik eder. Böylece, daha önceki karşılıklı doktrinel lanetlemelerin, diyalog ortaklarının Ortak Bildiri'de sunulan öğretileri için geçerli olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.*

(3) *Diyalogdaki iki ortak, aklanma doktrininin İncil'deki temellerinin sürekli ve derinlemesine çalışılmasına karardır. Onlar ayrıca, Ortak Bildiri ve ek (Annex) beyanda ele alınanların ötesinde, aklanma doktrini hakkında daha fazla ortak anlayış peşinde olacaktır. Varılan mutabakata dayanarak, tam kilise birliğine (full church communion), çeşitlilikte bir birliğe, kalan farklılıkların "uzlaştırılacağı" ve artık bölücü bir güce sahip olmayacakları bir birliğe ulaşmak için, özellikle Ortak Bildiri'de daha fazla açıklama gerektiği belirtilen konularda sürekli diyalog gereklidir. Luteryenler ve Katolikler, ortak şahitliklerinde ökümenik olarak, aklanma mesajını günümüz insanlarıyla ilgili bir dilde ve zamanımızın hem bireysel hem de toplumsal kaygılarına atıfta bulunarak yorumlama çabalarını sürdürecektir.*

Aklanma Doktrini Ortak Bildirisi'nin imzalanmasından önceki onay metni olan bu belgeye iliştilen "Ekler" kısmında birtakım açıklamalara yer verilmiştir. "Ekler" Ortak Bildiri'nin bir parçasıdır ve Ortak Bildiri, bu ek metin ile beraber değerlendirilmelidir.⁵³ Bu metinde hem Katolik Kilisesi'nin resmi cevabında talep edilen açıklamalar için, hem de çeşitli çevrelerden gelen eleştirilere cevap vermek için birtakım hususlar açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu ek metinde dört madde halinde özetle şu açıklamalar yapılmıştır:

(1) *Burada yer alan açıklamalar varılan mutabakatı vurgulamaktadır; geçmişin karşılıklı lanetlemeleri Ortak Bildiri'de sunuldukları şekliyle Katolik ve Luteryen aklanma doktrinleri için geçerli değildir.*

(2) *Bizim tarafımızdan herhangi bir liyakatten dolayı değil, yalnızca lütufla, Mesih'in kurtarıcı çalışmasına iman ederek Tanrı tarafından kabul edilmiş ve kalplerimizi yenileyerek bizi donatan ve iyi işlere çağırın Kutsal Ruh'u alırsız.*

⁵³ Cholvy, "A New Ecumenical Translation", 43.

a. Tanrı'nın lütuflu günahı bağışladığını ve aynı zamanda insanları günahın köleleştirici gücünden özgürleştirdiğini birlikte itiraf ediyoruz. Aklanmalar bu anlamda günahkâr olarak kalmazlar. Yine de günahsız olduğumuzu söylersek yanlış oluruz. Luteryenler ve Katolikler, Ortak Bildiri'de ifade edildiği gibi bu konuya farklı yaklaşımlarına rağmen, Hıristiyan'ı "simul justus et peccator" (aynı zamanda aklanmış ve günahkâr) olarak anlayabilirler.

b. Günahın gücü nedeniyle insan Tanrı'ya karşı çıkma eğilimi taşır. Vaftizde kurtuluşun gerçekliği ve günahın gücünden kaynaklanan tehlike şöyle ifade edilebilir: Bir yandan günahların bağışlanması ve insanlığın vaftiz yoluyla Mesih'te yenilenmesi vurgulanırken, diğer yandan, aklanmaların da "sürekli olarak saldıran günahın gücüne maruz kaldıkları (Romalılar 6:12-14) ve Tanrı ile çelişkiye karşı ömür boyu sürecek bir mücadeleden muaf olmadıkları görülebilir.

c. Aklanma "yalnızca lütuflu" gerçekleşir, yalnızca imanla kişi "amellerden ayrı olarak" aklanır (Romalılar 3:28). "Kutsal Ruh, Söz ve kutsal ayinler aracılığıyla içimizde yenilenme işini başlatır başlatmaz, Kutsal Ruh'un gücüyle iş birliği yapabileceğimiz ve yapmamız gerektiği kesindir..." (The Formula of Concord, FC SD II,64f; BSLK 897,37ff).⁵⁴

d. Lütf her zaman Tanrı'nın kurtarıcı ve yaratıcı çalışmasından alınır. Ama yine de bu lütfü boşa harcamamak, onun içinde yaşamak aklanmış olanın sorumluluğundadır. Luteryenler ve Katolikler Ortak Bildiri'nin ilgili kısımlarında "lütfün korunması" hakkında söylenenleri birlikte anlayabilirler.

e. Nihai yargıda, aklanmalar yaptıkları amellere göre de yargılanacaktır (Matta 16:27; 25:31-46; Romalılar 2:16; 14:12; 1 Korintliler. 3:8; 2 Korintliler. 5:10). "İmanlıların Kutsal Ruh'un kendilerinde yaptığı iyi işleri yapmaları Tanrı'nın iradesi ve açık emridir ve Tanrı, Mesih uğruna onlardan memnun olmaya isteklidir ve onları bu konuda şanlı bir şekilde ödüllendirmeyi vaat eder." (Formula of Concord, FC SD IV,38). Herhangi bir ödül, üzerinde hiçbir hak iddiamız olmayan lütfün armağanıdır.

(3) Aklanma doktrini, Hıristiyan inancının ölçüsü veya mihenk taşıdır. Hiçbir öğreti bu kritere aykırı olamaz. Bu anlamda, aklanma doktrini "kiliselerimizin tüm öğretilerini ve uygulamalarını sürekli olarak Mesih'e yönlendirmeye hizmet eden vazgeçilmez bir kriterdir.

(4) Katolik Kilisesi'nin 1998 tarihli cevabı, Luteryen Sinodların veya Luteryen Dünya Federasyonu'nun otoritesini sorgulamayı amaçlamaz. Katolik Kilisesi ve Luteryen Dünya Federasyonu, eşit haklara sahip ortaklar olarak bu

⁵⁴ Formula of Concord, Protestanların 1577 yılında kabul ettikleri önemli bir metindir. Luteryen İkrarlarının sonucusudur. Bkz., Tappert, *The Book of Concord*, 463-636.

diyalogu başlatmış ve devam ettirmiştir. Farklı otorite anlayışlarına rağmen, her bir ortak, diğer ortağın doktrinel kararlara varma sürecine saygı duyar.

Görüldüğü gibi “Ekler” kısmında yapılan bu açıklamaların birçoğu da Ortak Bildiri metninin orijinalinde yer alan karmaşık teviller kadar anlaşılmalıdır. Bir taraftan Katolik tarafı tatmin etmek için “insanın özgür iradesi ve iyi ameller” vurgulanırken, diğer taraftan Luteryen tarafın “sadece lütuf ile aklanma” anlayışı ön plana çıkarılmaktadır. Burada kanaatimizce açıklığa kavuşturulan tek şey, Katolik Kilisesi’nin, daha önce sorgulamaya açtığı Luteryen Dünya Federasyonu’nun karar alma otoritesini kabul edeceğinin belirtilmesi olmuştur. Nitekim bu, diyalogun devam etmesi için zaruri bir karardır. Aksi takdirde Luteryen tarafın kendi otoritesini kabul etmeyen bir taraf ile müzakerelere devam etmesi son derece anlamsız olurdu.

Ortak Bildiri “aklanmanın” en önemli konularından biri olan ve Katolik tarafın cevabında açıklığa kavuşturulması istenen “günahkârlık” ile ilgili kiliselerin arasındaki farklılığı giderememiştir. “Ekler” kısmında konu ile ilgili yapılan açıklamalar her iki tarafın düşüncelerini ayrı ayrı vurgulamaktan ve yüzeysel ifadeler kullanarak anlamı muğlaklaştırmaktan öteye geçmemektedir. Kanaatimizce “Ekler” kısmında yapılan şey, bildiri metninin aslında yer alan rahatsız edici ifadelerin keskinliğini azaltmaktan ibarettir. Hem Luteryenler hem de Katolikler “şehveti” (concupiscence) ilk günahın sonucu olarak görür. Katolıklara göre “ilk günah” insanın özgür iradesini zayıflatmıştır, ancak bu, özgür iradenin “lütuf” ile birlikte çalışmasına engel değildir. Luteryenlere göre ise ilk günahın sonucu olarak irade özgür değildir ve bu sebeple “lütuf” ile birlikte çalışamaz.⁵⁵ Bu konu ile ilgili yapılan tek şey “Ekler” kısmında Katolikleri tatmin etmek için Luteryen İkrarları’ndan (Formula of Concord) alıntılar yapılarak “iyi amellerin” önemini vurgulanması olmuştur.

25 Eylül-11 Kasım 1999 tarihleri arasında, henüz Ortak Bildiri imzalanmadan önce, Alman Luteryen profesörler, “Ortak Bildiri, Resmi Ortak Açıklama ve Annex” belgelerinin üçünün de yeterince açıklayıcı olmadığını belirten bir açık mektup yayımlamış ve bildirinin imzalanmamasını talep etmiştir. Bu mektupta özetle; “(1) Luteryen aklanma

⁵⁵ Cholvy, “A New Ecumenical Translation”, 46; Ferdek, “The Declaration”, 100.

öğretisinin şüpheye düşeceği, (2) Reform Kiliseleri ile uyuşmayan ökümenik bir amaca matuf olduğu, (3) doktrinel kurumlar tarafından onaylanmadığı ve (4) yerelde hiçbir pratik sonucunun olmayacağı” belirtilmiştir.⁵⁶

Bu ve benzeri eleştiriler ve tartışmalar iki kiliseyi de kararlarından vazgeçirememiştir. Dünya Luteryen Federasyonu ve Roma Katolik Kilisesi temsilcileri 31 Ekim 1999’da Augsburg’da toplanmış ve Aklanma Doktrini Ortak Bildirisi’ni imzalamıştır.⁵⁷

4. Sonraki Gelişmeler ve Eleştiriler

Ortak Bildiri’yi imzalayarak Katolikler ve Luteryenler önemli bir adım atmıştır. Bu bildiri ile iki kilisenin aralarındaki duvarı aştiklarını, ancak o duvarın hala var olmaya devam ettiğini ifade eden Fuliga’ya göre, Luteryenler Katolik Kilisesi ile birlikte olmak istiyorlar, ancak onun altında olmak istemiyorlar.⁵⁸ Nitekim Bildirinin ilanından sonra iki kilise arasında ortak bir evharistiya (komünyon) ayini yapılması yönünde beklentiler hâsıl olmuş,⁵⁹ ancak bu henüz gerçekleşmemiştir. Bildirinin ortak komünyon ayini gibi somut kilise yaşamına yönelik bir sonucunun olmaması özellikle Luteryenler tarafında hayal kırıklığına yol açmıştır.⁶⁰ Her iki taraftan Hıristiyanlar, bildirinin kâğıt üzerinde bir anlaşma metni olarak kalmayıp, somut sonuçlarının ortaya çıkmasını umutla beklemektedir.

Luteryenler, Ortak Bildiri’nin dolaylı bir sonucu olarak Katolik Kilisesi’nin endüljans uygulamasına son vermesini beklemiştir. Zira endüljanslar Tanrı’nın merhametine olan güveni zedelemekte ve insan eylemini haksız bir şekilde değerli kılmaktadır. Katolik Kilisesi’nin 2000 Jübile Yılı kutlamaları çerçevesinde âdet olduğu üzere endüljans almayı mümkün kılması Luteryenleri kızdırmıştır. Bazı Luteryen çevreler Katolik

---

⁵⁶ Schenk, “The Unsettled German Discussions”, 153-154.

⁵⁷ Witte, *Doctrine, Dynamic and Difference*, 164; Fuliga, “The Joint Declaration”, 92.

⁵⁸ Fuliga, “The Joint Declaration”, 103.

⁵⁹ Ferdek, “The Declaration”, 102.

⁶⁰ Legrand, “Differentiated Consensus”, 277.

Kilisesi ile olan tüm ökümenik ilişkilerin Jübile Yılı boyunca dondurulmasını talep etmiştir.⁶¹

Luteryen Kiliseler ile Roma Katolik Kilisesi arasında imzalanan bu bildiri kısa bir süre içinde diğer bazı kiliselerin de dikkatini çekmiş ve onlar da Katolikler ile Luteryenler arasında varılan bu mutabakata dâhil olmak istemiştir. Bu çerçevede 2006'da Dünya Metodist Konsili (World Methodist Council) bildiriye remi bir şekilde imzalamıştır. Anglikan Danışma Konsili (Anglican Consultative Council) 2016'da bildiriye tanıdığını belirtmiştir. Dünya Reform Kiliseleri Komünyonu (World Communion of Reformed Churches) 2017'de bildiriye katıldığını ilan etmiştir.⁶² 2019 Mart'ında Ortak Bildiri'ye katılan bu beş kilisenin liderleri Bildiride ifadesini bulan kurtuluş mesajına bağlı olduklarını belirten bir bildiri yayımlamışlardır.⁶³

İki kilise arasında devam eden ilişkiler neticesinde hazırlanan 2017 tarihli "The Lutheran-Roman Catholic Commission on Unity: From Conflict to Communion" raporu, bildiride varılan mutabakatın iki kilise arasındaki farklılıkları gidermediğini hatırlatır. Ancak bu farklılıkların aklanma anlayışında kullanılan dil, teolojik yapı ve nüanslarla ilgili kabul edilebilir farklılıklar olduğu belirtilmiştir. Trent Konsili'nin ve Luteryenlerin 16. yüzyılda konu ile ilgili karşılıklı kınamalarının bildiride ifade edilen öğretiler için geçerli olmadığı tekrar vurgulanmıştır.⁶⁴

Luteryen Dünya Federasyonu ve Papalık Hıristiyan Birliğini Teşvik Konseyi, Ortak Bildiri'nin 20. yıldönümü münasebetiyle ortaklaşa bir *litürji* hazırlamıştır. Luteryen ve Katolikler, Reform Günü bağlamında bu litürjiyi kullanmaya ve Ortak Bildiri'yi onaylayan Metodist, Anglikan ve Reform geleneklerinden kiliseleri ayinlere dâhil etmeye davet edilmiştir. Litürji kitapçığı sekiz sayfadan oluşmakta; dualar, ilahi

⁶¹ Mark Worthing ve Vic Pfitzner, "Another Look at the JDDJ", *Dialog* 39/2 (2000), 141-142; Ferdek, "The Declaration", 102; Fugila, 99; Schenk, "The Unsettled German Discussions", 158-159.

⁶² Ferdek, "The Declaration", 97

⁶³ Hegstad, "United with Christ", 79.

⁶⁴ Ferdek, "The Declaration", 98.

önerileri, İncil pasajları, Ortak Bildiri ve diğer ilgili belgelerden alıntılar içermektedir.⁶⁵

Ortak Bildiri'ye yönelik çeşitli çevrelerden olumlu ve olumsuz değerlendirmeler, eleştiriler yapılmıştır. Bu çalışmada tüm bu eleştiri ve değerlendirmeleri zikretmek araştırmanın maksadını aşar. Burada, öne çıkan birtakım eleştirilere değinmekle yetinilmiştir.

Nestingen, 1960'lerden önce kullanılan ökümenik metodolojiyi "kiliseler arası çeşitlilikte uzlaş" şeklinde tanımlar. Ona göre bu tarihten sonra yöntem değişmiş ve Ortak Bildiri'nin hazırlanmasında da kullanılan yöntem "yakınlaşma" (*convergence*) olmuştur. Ona göre bu yöntem aradaki farklılıkları önemsizleştirerek Roma'yı ön plana çıkarmaktadır. Ortak Bildiri'nin kabul edilmesi için Luteryen piskoposlara baskılar yapılmıştır. Ortak Bildiri'nin asıl amacı dünya güçleri arasında kilisenin yerini korumaktır.⁶⁶

Yine bir Luteryen olan Mark Ellingsen, Ortak Bildiri'de Luther'e çok fazla yer verilmediğine işaret eder. Ona göre, Luther'e farklı açılardan bakarak, özellikle onun ifadelerinde Katolik öğretiye uygun açılımları bularak bildiri metnine zenginlik katılabilirdi.⁶⁷

Ortak Bildiri'yi olumlu bulan Luteryenler, Luteryen – Protestan çevrelerin kendilerini hep Roma Katolik karşıtı olarak tanımlaya geldikleri için, bazılarının bu anlaşmaya sıcak bakmadıklarını ileri sürer. Onlara göre bu çalışmanın eksikleri vardır, örneğin Meryem ve Azizler ile ilgili konulara hiç değinilmemiştir, ancak, genel itibariyle bu bildiri olumlu ve önemli bir başlangıçtır. Hatta bu bildiri, Luther'in yol arkadaşı Philip Melanchthon ile Katolik teologların 1541'de Regensburg'da "aklanma"

---

⁶⁵ "Prayer for the 20th Anniversary of the Joint Declaration on the Doctrine of Justification", *The Lutheran World Federation Web Sayfası*, https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/2019/documents/liturgy_jddj_thanksgiving_2019_en.pdf, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

⁶⁶ James Arne Nestingen, "Anti-JDDJ: Visions and Realities", *Dialog* 39/2 (2000), 140-141.

⁶⁷ Mark Ellingsen, "The Use of Luther in the Joint Declaration on the Doctrine of Justification: Reflections on Hermeneutical Directions for Future", *Journal of Ecumenical Studies* 53/4, University of Pennsylvania Press (2018), 494-496.

üzerine vardıkları diyalogun devamıdır. Bu açıdan bakıldığında, yeniden bu diyalog ortamının tesisinde geç bile kalınmıştır.⁶⁸

Ortak Bildiri'ye yönelik diğer bir eleştiri noktası Kutsal Ruh ile ilgilidir. Özellikle Ortodokslar, Kutsal Ruh'un kurtuluştaki rolünün yeterince vurgulanmadığını belirtirler.⁶⁹ Ortodokslar "filioque" eki ile Mesih'e göre daha aşağı derecede olduğu ima edilen "Kutsal Ruh" anlayışının bu bildiride de ifadesini bulduğuna işaret ederler.

SONUÇ

Aklanma Doktrini Ortak Bildiri'si şüphesiz önemli bir ökümenik diyalog sonucu ve başarısıdır. Ancak, gerek bildiri metni ve öncesinde ortaya çıkan belgeler, gerek bu konu ile ilgili yayımlanan olumlu ve olumsuz eleştiriler göstermektedir ki, aslında her iki kilise konu ile ilgili teolojik tutumlarında oldukları yerde durmaktadır. Aralarında var olan teolojik farklılıklarda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Buna rağmen bildiri her iki kilise tarafından önemli bir başarı olarak değerlendirilmektedir. Buradaki başarı, kiliselerin ayrılıklarına sebep olan konu hakkında varılan bir uzlaşma değildir. Başarı, iki büyük Batı Hıristiyanlık geleneğinin bir araya gelerek tüm dünyaya karşı aralarındaki husumet sebebi konuyu karşılıklı saygı ve hoşgörü çerçevesinde konuşmaları ve daha da önemlisi bu konuşmaları ile ilgili ortak bir raporu kamuoyuna sunabilmeleridir.

Katolik-Luteryen diyalogu çerçevesinde hazırlanan 1993 tarihli "Church and Justification.." belgesinin önsözünde şöyle bir ifade vardır; "Görünür birlik her zaman Roma Katolik Kilisesi ve Luteryen *Komünyonu* arasındaki uluslararası diyalogun nihai hedefi olmuştur ve olmaya devam etmektedir." Kanaatimizce bu cümlede sarf edilen "görünürlük" Roma Katolik Kilisesi ve papa liderliğinde bir görünürlük olarak tahayyül edilmelidir. Roma Katolik Kilisesi için bu durum zaten böyledir. Diğer kiliseler için ise bu kabul etmeleri gereken kaçınılmaz bir gerçekliktir. Zira başka hiçbir kilisenin lideri Roma piskoposu kadar görünür ve sembolik bir önemi haiz değildir.

⁶⁸ Worthing, "Another Look at the JDDJ", 142-143; Fuliga, "The Joint Declaration", 92.

⁶⁹ Hegstad, "United with Christ", 82-83.

“Görünür birlik” ifadesindeki “birlik” ise kanaatimizce “birliktelik” şeklinde anlaşılmalıdır. Henüz hiçbir kilise bunu kabul etmeye hazır değildir ancak, özellikle Batı Hıristiyanlığı içinde yer alan bütün farklı oluşumlar, Roma Katolik Kilisesi ile “görünür bir birliktelik” içinde olma ihtiyacı hissetmektedir. Bu ihtiyaç, küreselleşen dünyada “medeniyetler çatışması” teorisi ışığında değerlendirildiğinde oldukça anlamlıdır. Roma Katolik Kilisesi, iki bin yıllık köklü tarihi ile Batı Medeniyeti’nin ve Hıristiyanlığının “görünür birlikteliğinin” adresi konumundadır. Bu sebeptendir ki Luteryenler, Reform döneminde yaşadıkları tüm çatışmaları bir kenara atıp Roma Katolik Kilisesi ile diyalog masasında buluşabilmiştir. Aklanma Bildirisi ise, teolojik farklılıkları gidermekten ziyade, ihtiyaç duyulan bu birlikteliğin resmi onayı konumunda bir belgeden ibarettir.

KAYNAKÇA

- Abercrombie, Nigel. *The Origins of Jansenism*. London: Oxford University Press, 1936.
- Augustine, Saint. *Four Anti-Pelagian Writings*. terc. John A. Mourant ve William J. Collinge. Washington DC: CUA Press, 2010.
- Aykıt, Dursun Ali. “Pelagianizm’in Tarihi ve Öğretileri”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2012), 175-196.
- Celsor, Scott A. “God's Grace Effects What He Declares: Scriptural Support for the Agreement on Justification in the Joint Declaration on the Doctrine of Justification and Salvation and the Church”. *Journal of Ecumenical Studies* 39/4 (2002), 289-304.
- Cholvy, Brigitte. “A New Ecumenical Translation with Commentary of the Joint Declaration on the Doctrine of Justification into French”. *One in Christ* 54/1 (2020), 33-51.
- Creswell, Dennis. *Saint Augustine's Dilemma*. New York: Peter Lang Publishing, 1997.
- “Die Verfluchungen des Konzils von Trient Bestehen Fort”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, (21.07.1998).
- Doğan, Bilal. *Pavlus ve Pelagius Bağlamında Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini*. İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2018.
- Ellingsen, Mark. “The Use of Luther in the Joint Declaration on the Doctrine of Justification: Reflections on Hermeneutical Directions for Future”. *Journal of Ecumenical Studies* 53/4, University of Pennsylvania Press (2018), 484-497.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “Günümüzde Hristiyan Ökumenizmi”. *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları (2002), 247-257.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. *Ökumenizm ve Fener Patrikhanesi*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005.
- Ferdek, Bogdan. “The Declaration on the Doctrine of Justification - 20 Years Later”. *Poznańskie Studia Teologiczne* 36, Wrocław (2020), 97-110.

- Fuliga, Jose Babao. "The Joint Declaration on the Doctrine of Justification by Faith". *Asia Journal of Theology* 15 (2001), 92-104.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Güngör, Ali İsra. *Cizvitler*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.
- . *Vatikan, Misyon ve Diyalog*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2016.
- Hegstad, Harald. "United with Christ in the Spirit: The Pneumatological Dimension of the Doctrine of Justification". *Dialog* 60/1 (2021), 79-85.
- Hunt, John. *Contemporary Essays in Theology*. London: Strahan & Co., 1873.
- Huntington, Samuel P. "The Clash of Civilizations?". *Culture and Politics*, New York: Palgrave Macmillan (2000), 99-118.
- Jüngel, Eberhard. "Um Gottes Willen — Klarheit! Kritische Bemerkungen zur Verharmlosung der Kriteriologischen Funktion des Rechtfertigungsartikels — Aus Anlaß Einer Ökumenischen: Gemeinsamen Erklärung zur Rechtfertigungslehre". *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 94/3, Mohr Siebeck GmbH & Co. KG (1997), 394-406.
- Joint Declaration on the Doctrine of Justification 20th Anniversary Edition*. Geneva: The Lutheran World Federation, 2019.
- Keech, Dominic. *The Anti-Pelagian Christology of Augustine of Hippo 396-430*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Kley, Dale Van. *The Jansenists and the Expulsion of the Jesuits from France 1757-1765*. New Haven and London: Yale University Press, 1975.
- Kühn, Ulrich. "The Joint Declaration on the Doctrine of Justification: Opportunities - Problems – Hopes". *Gregorianum* 80/4, Rome (1999), 609-622.
- Legrand, Herve. "Differentiated Consensus as a Means of Correcting Unilateral Ecclesiological Developments?". *The Ecumenical Review* 71/3, World Council of Churches (2019), 267-279.

- Lehmann, Karl ve Wolfhart Pannenberg, (ed.). *The Condemnations of the Reformation Era: Do They Still Divide?*. Minneapolis: Fortress Press, 1990.
- Nestingen, James Arne. "Anti-JDDJ: Visions and Realities". *Dialog* 39/2 (2000), 140-141.
- Olgun, Hakan. *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*. İstanbul: Milet Nihal, 2019.
- Patacı, Bilal. *Pelagius ve Hıristiyan Düşüncesindeki Yeri: IV. ve V. Yüzyıl*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL. Tezi, 2014.
- Stanley, Brian. *The World Missionary Conference Edinburgh 1910*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 2009.
- Schenk, Richard. "The Unsettled German Discussions of Justification: Abiding Differences and Ecumenical Blessings". *Dialog* 44/2 (2005), 152-163.
- Şahin, Osman ve İskender Oymak. "Hıristiyan Dünyada Yeniden Birleşme Girişimleri: Eski Katolik ve Anglikan Kilisesi Arasında Ortak Komünyon". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020), 1-19.
- . "Fransa'da Jansenizm'in Gelişimi ve Sonu". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32/1 (2022), 251-264.
- Tappert, Theodore G., (ed.). *The Book of Concord*. Philadelphia: Fortress Press, 1959.
- Tarakçı, Muhammet. "St. Thomas'a Göre Asli Günah". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 307-318.
- . "Kalvinizm'de Kader Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 93-119.
- Vidovic, Julija. "An Orthodox Perspective on the Joint Declaration on the Doctrine of Justification". *The Ecumenical Review* 71/3, World Council of Churches (2019), 280-295.
- Wallmann, Johannes. "Der Streit Um Die Gemeinsame Erklärung Zur Rechtfertigungslehre". *Zeitschrift Für Theologie Und Kirche* 95/10, Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, (1998), 207-51.

- Whitacre, Aelred. "Molinizm". *Encyclopaedia of Religion and Ethics* 8. James Hastings (ed.). New York: Charles Scribner's Sons, (1916), 774-777.
- Witte, Peter De. *Doctrine, Dynamic and Difference*. London: T&T Clark, 2012.
- Worthing, Mark ve Vic Pfitzner. "Another Look at the JDDJ". *Dialog* 39/2, (2000), 141-142.

İnternet Kaynaklar

- "Address of the Holy Father to the President of the World Lutheran Federation", *Papalık Web Sayfası*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1999/december/documents/hf_jp-ii_spe_09121999_lutheran-fed.html, Erişim Tarihi: 20.10.2021.
- "Annex to the Official Common Statement", *Pontifical Council for Promoting Christian Unity Web Sayfası*, <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/luterani/dialogo/documenti-di-dialogo/1999-dichiarazione-congiunta-sulla-dottrina-della-giustificazion/en4.html>, Erişim Tarihi: 18.10.2021.
- "*Church and Justification; Understanding the Church in the Light of the Doctrine of Justification*", *Pontifical Council for Promoting Christian Unity Web Sayfası*, <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/luterani/dialogo/documenti-di-dialogo/1993-church-and-justification.html>, Erişim Tarihi: 28.10.2021.
- "General Council of Trent: Sixth Session (Decree on Justification)", *Papal Encyclicals Online Web Sayfası*, <https://www.papalencyclicals.net/councils/trent/sixth-session.htm>, Erişim Tarihi: 25.10.2021.
- "Official Common Statement", *Pontifical Council for Promoting Christian Unity Web Sayfası*, <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/luterani/dialogo/documenti-di->

dialogo/1999-dichiarazione-congiunta-sulla-dottrina-della-giustificazion/en3.html, Erişim Tarihi: 05.10.2021.

“Prayer for the 20th Anniversary of the Joint Declaration on the Doctrine of Justification”, *The Lutheran World Federation Web Sayfası*, https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/2019/documents/liturgy_jddj_thanksgiving_2019_en.pdf, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

“Response of the Catholic Church to the Joint Declaration of the Catholic Church and the Lutheran World Federation on the Doctrine of Justification”, *Pontifical Council for Promoting Christian Unity Web Sayfası*, <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/luterani/dialogo/documenti-di-dialogo/1999-dichiarazione-congiunta-sulla-dottrina-della-giustificazion/en1.html>, Erişim Tarihi: 18.10.2021.

“Salvation: Grace, Justification and Synergy,” *Lutheran World Web Sayfası*, https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/1998-Lutheran_Orthodox_Dialogue-EN.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2021.

“The Pontifical Council for Promoting Christian Unity”, *Papalık Web Sayfası*, https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_pro_20051996_chrstuni_pro_en.html, Erişim Tarihi: 10.10.2021.

“Understanding of Salvation in the Light of the Ecumenical Councils,” *Lutheran World Web Sayfası*, https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/1995-Lutheran_Orthodox_Dialogue-EN.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2021.